

האם יש לברך ברכת האילנות דווקא בחודש ניסן

בס"ד

פתיחה

נחלק מברכות הראייה המובאות בגמרא בברכות (מג"ע"ב) נפסק, שהיוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבליים עליו לברך 'שלא חסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות להתנאות בהם בני אדם', וכך פסק השולחן ערוך (רכ"ו, א) בעקבות הרמב"ם והטור.

עם בואו של חודש ניסן, נעסוק השבוע בדיני ברכת האילנות ובשאלות: האם כאשר הגמרא כותבת היוצא 'בימי ניסן' כוונתה לניסן בדווקא או שאפשר לברך גם בשאר ימות השנה כאשר רואים עצים פורחים, כמה עצים פורחים יש לראות בשביל שיהיה ניתן לברך ברכה זו, והאם צריך דווקא אילנות מאכל.

זמן הברכה

כפי שראינו בפתיחה, הגמרא כותבת שהיוצא בימי ניסן עליו לברך. נחלקו הפוסקים האם הכוונה דווקא בימי ניסן, או שבכל זמן בו רואים אילנות מלבליים ניתן לברך, מחלוקת שמשפיעה גם השאלה האם נשים חייבות בברכה זו:

א. **החיד"א** (או"ח רכו, ב) כתב, שאמנם על פי הפשט אין הכרח לברך דווקא בניסן, אך על פי הקבלה יש עניין. **הזוהר** בפרשת בלק (קצו, ב) כותב, שבימי ניסן הנשמות מהעולמות העליונים מסתובבות באילנות ובפרדסים, ובזכות שמברכים על האילן מעלים אותן - לכן דווקא בניסן מותר לברך (ואם עבר ניסן יאמר את הברכה בלא שם ה'), וכן פסק **הרב אליהו** (מאמר מרדכי למועדים).

ב. לעומת הפוסקים על דרך הקבלה, **האשכול** (עמ' סח) ו**הריטב"א** (ראש השנה יא ע"ב ד"ה הא) שצעדו בדרך הפשט, חלקו וכתבו, שהגמרא כתבה היוצא בימי ניסן, מפני שבארץ ישראל ובסביבתה העצים פורחים בתקופת ניסן, אבל למעשה אפשר לברך בכל זמן בו האילנות פורחים, ואין הגבלה לזמן מסוים.

בדרך זו הלכו רוב הפוסקים, וביניהם **האליה רבה** (רכ"ו, א), **החיי אדם** (סג, ב), ו**המשנה ברורה** (שם, א). אמנם כפי שכתב **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת א, א), לכתחילה עדיף לברך בניסן כדי לצאת ידי חובה לפי כל השיטות, אך למעשה מי ששכח ופספס - יכול לברך בחודשים הבאים (ואין צריך לחשוש לדעת המקובלים הסוברים שאין לברך), ובלשונו:

"לפיכך נראה שלכתחילה אין לברך בחודש אדר, אלא ימתין לחודש ניסן, כדי לצאת ידי חובת כל הדעות, וכן כתב בשו"ת משפטי עוזיאל (א, ו), שענינו הרואות לרבותינו שבירושלים שהיו מדקדקים תמיד לברך בניסן דווקא. אבל אם לא נזדמן לו לברך ברכת האילנות עד שיצא ניסן, רשאי לברך ברכת האילנות בחודש אייר, ולא יאבד ברכה יקרה זו מידו."

נשים בברכה זו: למחלוקת על זמן הברכה יש השלכה נוספת, האם נשים חייבות בברכת האילנות. הגמרא במסכת קידושין (כט ע"א) פוסקת, שנשים פטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמא, כלומר מכל המצוות שנוהגות בזמן מיוחד. למשל נטילת לולב מתבצעת דווקא בסוכות, לכן נשים פטורות ממנה. הוא הדין למצוות ציצית שנוהגת דווקא ביום, וכן על זו הדרך.

משום כך, אם את ברכת האילנות אפשר לברך כל השנה ולא דווקא בניסן, ממילא היא לא נחשבת מצוות עשה שהזמן גרמא, וגם נשים תהיינה חייבות בה, וכן פסקו **הרב פרנק** (הר צבי א, קיח) ו**הרב עובדיה** (חזון עובדיה פסח). לעומת זאת לדעת **הרב אליהו**, כפי שראינו סובר שברכת האילנות נוהגת רק בימי ניסן - אשה פטורה מלברך ברכה זו, וככל מצוות עשה שהזמן גרמא¹.

ברכת האילנות בשבת

שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים ביחס לזמן הברכה היא, האם מותר לברך את ברכת האילנות בשבת. הגמרא במסכת סוכה (לז ע"ב) כותבת, שאין איסור להריח הדס המחובר לקרקע בשבת, מכיוון שכוונת האדם להריחו, ומכיוון שכוונתו ורצונו מתקיימים, אין חשש שיבוא לתולשו (אך אתרוג לעומת זאת אסור להריח, כי יש חשש שיבוא לתלוש אותו על מנת לאוכלו).

א. יוצא אפוא, שכשם שלא חוששים שמא יבואו לקטוף את ההדס כאשר מריחים אותו, כך אין לחשוש שמא כאשר יברכו את ברכת האילנות יקטפו את הפרחים, ולכן מעיקר הדין אין מניעה לברך בשבת את ברכת האילנות וכפי שנוהגים רבים, ואכן כך נקטו להלכה **הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה תפילה כג), **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת א, ב) ועוד, ובלשונו:

"והעיקר להלכה שמותר לברך ברכת האילנות בשבת. אלא שלכתחילה מהיות טוב יש לברך ברכת האילנות בימות החול, ורק אם לא נזדמן לו לברך אלא בשבת הסמוכה לסוף חודש ניסן, וחושש שמא ישכח ויפסיד ברכה זו לגמרי, אז יברך ברכת האילנות בשבת. והזריזים המקדימים למצוות נוהגים לברך ברכת האילנות בצבור, בראש חודש ניסן או למחרת."

ב. לעומת זאת **הרב עדאיה** (ישכיל עבדי חלק ח) ו**הרב מרדכי אליהו** (אתר הרב אליהו) חלקו וסברו שאין לברך בשבת, והם ופוסקים נוספים העלו מספר טעמים לכך. יש שכתבו שבכל זאת יש לחשוש שמא יקטפו פרחים, כמו כן יש שהוסיפו שיש חשש שמא יוצאו סידורים אל מחוץ לעירוב, כיוון שלא זוכרים את הברכה בעל פה.

גם המקובלים נהגו שלא לברך בשבת, כיוון שכפי שראינו לשיטתם יש לברך דווקא בניסן כדי להעלות את הנשמות מהאילנות, ופעולה זו אסורה בשבת משום בורר (ולמרות שעל פי ההלכה אין בכך פעולת בורר, אין להשוות בין ההלכה לקבלה), לכן יש לברך דווקא ביום חול.

על אלו אילנות מברכים

כאמור, למרות שהגמרא כותבת שהיוצא בימי ניסן עליו לברך, הפוסקים ההולכים על פי דרך הפשט נקטו שאין הכוונה דווקא לניסן. עוד נחלקו האחרונים, האם ניתן לדייק מכך שהגמרא כותבת "הרואה אילנות מלבליים", שיש לברך רק כאשר רואים

¹ לדעת הפוסקים האשכנזים בעקבות **רבינו תם**, למרות שאשה פטורה ממצוות עשה שהזמן גרמא היא בכל זאת יכולה לחייב את עצמה ולברך. לעומת זאת לדעת הספרדים בעקבות **הרמב"ם**, אסור לאשה לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא (למעט לולב וכדומה שחלק סוברים שיכולות לברך וכפי שראינו בעבר בדף לסוכות). משום כך לשיטת הרב אליהו הצועד בשיטת הספרדים, גם אם היא רוצה לברך ברכת האילנות אסור לה.

לפחות שני עצים, או שגם במקרה זה אין לדייק מדברי הגמרא, ודי בעץ אחד:

א. **הרב ולדנברג** (ציץ אליעזר יב, כ) נקט בעקבות **כף החיים** (רכו, ב), שכאשר הגמרא כותבת 'אילנות' רצונה להדגיש שצריך לפחות שני אילנות ולא די באחד. גם **הרב אליהו** (אתר הרב אליהו) פסק כדברי הציץ אליעזר, אולם בעוד שהציץ אליעזר כתב שאין צורך לחפש שני אילנות שונים זה מזה, הרב אליהו כתב שטוב להדר ולחפש שונים, ובלשונו:

"צריך לברך לכל הפחות על שני אילנות מאכל שיש בהם פרחים פורחים. ואפילו שני האילנות מסוג אחד, ולכתחילה ראוי להדר ולברך על שני אילנות מאכל משני סוגים."

ב. **הרב פיינשטיין** (רמב"ם אפרים ח, עז) ו**הרב עובדיה** (חזון עובדיה ברכות) חלקו וסברו, שאין חובה לברך דווקא על שני אילנות. כיצד יתרצו את לשון הגמרא הכותבת 'אילנות'? אפשרות אחת לתרץ היא שחלק מהראשונים (למשל הרא"ה והמהרי"ל) גרסו אחרת בדברי הגמרא, ולפי גרסתם לא כתוב הרואה אילנות, אלא הרואה אילן.

אפשרות נוספת לתרץ הביא **הרב רימון** (ברכת האילנות עמ' 44), שלמרות שהגמרא בהמשך (נח ע"א) אומרת שהרואה חכמי ישראל מברך אשר חלק מחוכמתו, אף על פי כן להלכה נפסק שאפשר לברך אפילו על חכם אחד מחכמי ישראל. הוא הדין בברכת האילנות, למרות שכתוב בלשון רבים אפשר לברך על עץ בודד, וכך סיכם את הדברים להלכה:

"לכן למעשה, לכתחילה ראוי לברך על שני אילנות (כדי לחוש לדעת הסוברים שיש צורך בשני אילנות), אולם מצד הדין מותר לברך גם על אילן אחד. כמו כן, על פי המקובלים ראוי להדר ולברך על פרדס או במקום אחר שיש בו אילנות רבים, כדי להעלות על ידי ברכתו ניצוצי קדושה מכל מה שיש שם."

אילן סרק או מאכל

לדעת הרב משה פיינשטיין והרב עובדיה שאפשר מעיקר הדין לברך על עץ אחד, לא מסובך למצוא עץ פרי פורח. לעומת זאת לדעת הרב אליהו והציץ אליעזר המצריכים שני אילנות, קשה (בעיקר בערים) למצוא שני אילנות מאכל בשטח אחד והנמצאים יחד. דנו הפוסקים בעקבות מקרים מעין אלו, האם העץ צריך להיות עץ מאכל דווקא:

א. **אילן סרק**: הגמרא לא כותבת שיש לברך דווקא על אילן מאכל, ולכאורה אפשר לברך על כל אילן שהוא, וכן פסק **השאלת יעבץ** (מור וקציעה קכה). הסברא בשיטה זו היא, שמטרת ברכת האילנות לשבח את הקב"ה על התחדשות הבריאה ועל הפריחה, ולכן אין זה משנה אם רואים את ההתחדשות באילן מאכל או באילן סרק.

לעומת זאת, **ההלכות קטנות** (ב, כח) חלק וסבר, שכוונת הגמרא לפסוק שדווקא על עץ מאכל יש לברך. כיצד הבין דין זה מהגמרא? הגמרא כותבת שהיוצא בימי ניסן עליו לברך, והעץ שלרוב פורח בניסן הוא השקד - מוכח שכוונת הגמרא לעץ מאכל. למרות שיש בשיטתו דוחק, למעשה רוב הפוסקים וביניהם **המשנה ברורה** (שם, ב) ו**הרב עובדיה** (שם) נקטו שיש לברך דווקא על עץ מאכל.

גם **הרב וואזנר** (שבט הלוי ו, נג) נקט שלכתחילה יש לברך על עץ מאכל, וכדעת המשנה ברורה. מכל מקום הוסיף שבדיעבד, מי שבירך בטעות על עץ סרק לא יחזור ויברך על עץ מאכל, ויחשוש לדעת היעב"ץ הסובר שכבר יצא ידי חובה בעץ סרק וברכה על עץ נוסף תהיה לבטלה, ובלשונו:

ואשר שאל במי שטעה וברך ברכת אילנות על אילני סרק, ועכשיו נפשו בשאלתו אי יחזור ויברך על אילן נושא פירות. הנה אף על פי שלהלכה אין ספק שמברכים רק על אילן מאכל כהסכמת רוב הפוסקים - מכל מקום ליבי נוטה דלא יברך עוד פעם מפני ספק ברכות להקל."

ב. **ערלה**: לאחר שראינו שנפסק שיש לברך דווקא על עץ שיש בו פירות, דנו הפוסקים בשאלה נוספת, האם מותר לברך על עץ פרי ערלה. **מצד אחד** מדובר בעץ מאכל, **מצד שני** כרגע אי אפשר לאכול את הפירות. למעשה **רבי עקיבא איגר** (רכו) פסק שאין לברך על אילן כזה, מכיוון שאי אפשר להינות מפירותיו, וכן פסק גם **כף החיים** (רכו שם).

רוב הפוסקים חלקו וסברו, שמכיוון שאין פגם מהותי בעץ, וזהו רק עניין של זמן עד שפירותיו יותרו באכילה - מותר לברך גם על עץ ערלה. כך נקט להלכה **הבן איש חי** (רב פעלים ג, ט) ובעקבותיו **הרב אליהו**, וכן פסקו **הגרש"ז איערבך** (הליכות שלמה שם) ו**הרב עובדיה**. מכל מקום, לכתחילה טוב למצוא עץ שאינו ערלה כדי לצאת ידי חובה לכל השיטות.

ג. **עץ מורכב**: פוסקים רבים נקטו שאין לברך על עץ מורכב, מכיוון שאין לברך על מה שנעשה כנגד רצון הבורא (חזון עובדיה). ועל אף שעל פירות של עץ מורכב יש לברך שהחיינו, ברכת שהחיינו היא על הפירות של האילן המורכב והם מותרים באכילה, ואילו ברכת האילנות היא על האילן ממש שהורכב באיסור (ועל ספק אילן מורכב מותר לברך).

מצב האילן

באיזה מצב פריחה צריך להיות האילן, כדי שיהיה אפשר לברך?

א. הגמרא בברכות (שם) כותבת, שהרואה אילנות מבלבלים מברך. מלשון הגמרא הבין **הרמב"ם** (ברכות י, יג), שדווקא כאשר יש פרחים על העץ ניתן לברך, אבל כאשר כבר גדלו הפירות העץ לא נמצא במצב של פריחה ואי אפשר לברך. כך משמע גם מלשון **השולחן ערוך** (רכו, א) שכתב בעקבות **הטור**, שאם איחר לברך עד שגדלו הפירות - לא יברך עוד, וכן פסקו **כף החיים** (שם, ט) ו**הרב עובדיה** (חזון עובדיה ברכת האילנות).

ב. **המרדכי** (ברכות תמח) חלק וסבר, שלמרות שמעיקר הדין כאשר אדם פוגש אילנות המעלים פרחים עליו לברך עליהם כפי שכתב הרמב"ם, אבל אם האילן הראשון שראה היה אילן שעלו בו כבר פירות, אפשר לברך, שהרי אחרי הכל גם בעץ כזה רואים את התחדשות הבריאה. כדבריו פסקו להלכה גם **הב"ח** (שם, ב) ו**הגר"א** (ד"ה ואם), וכן משמע מלשון **המשנה ברורה** (שם, ה).

חודש טוב?